

Recenzja pracy doktorskiej mgr Krzysztofa Kościańskiego

Piłka nożna w regionie częstochowskim w latach 1906-2016.

Instytut Nauk o Kulturze Fizycznej.

Uniwersytet Szczeciński 2023

Piłka nożna pozostaje najpopularniejszą dyscypliną sportu w Polsce, a jej dzieje w formacie lokalnym, regionalnym, krajowym i międzynarodowym od dawna inspirują historyków kultury fizycznej. Powstało wiele publikacji naukowych, popularno-naukowych, statystycznych, encyklopedycznych, wspomnieniowych i innych na ten temat, jednakże wciąż nielicznie reprezentowane są prace doktorskie, ukazujące przeszłość tej atrakcyjnej gry. Nie ułatwia tego jej powszechność, a w ślad za tym ogrom faktów oraz liczne uwarunkowania: polityczne, społeczne, kulturowe, ekonomiczne, geograficzne i inne, z którymi muszą zmierzyć się polscy i zagraniczni autorzy monografii historycznych o futbolu.

Zainteresowanie wzbudza zatem inicjatywa mgr Krzysztofa Kościańskiego, który pod kierunkiem naukowym uznanego znawcy dziejów kultury fizycznej prof. Eligiusza Małolepszego wykonał obszerną dysertację nt. *Piłka nożna w regionie częstochowskim w latach 1906-2016*. Chociaż sam tytuł jest dość ascetyczny, to jednak wystarczająco zwięzły, zapowiadając historyczny profil opracowania z perspektywy czasu i obszaru rozwoju tytułowej dyscypliny. Uwagę przykuwają i budzą uznanie ponad stuletnie ramy chronologiczne, a podane cezury nie budzą zastrzeżeń. Podobna refleksja dotyczy trafnie wyznaczonego obszaru, określonego jako region częstochowski, co pozwoliło uniknąć kalejdoskopu nazewniczego, wynikającego z często zmieniających się w XX wieku granic administracyjnych tych ziem, dalekich od historycznych konotacji. Mamy zatem do czynienia z pracą historyczną z zakresu ewolucji sportu, która zasadnie jest procedowana w tożsamym naukowo Instytucie Nauk o Kulturze Fizycznej Uniwersytetu Szczecińskiego.

Praca stanowi obszerne studium historyczne liczące ogółem 427 stron, w tym niemal 303 strony tekstu zasadniczego. Autor zasadnie wykorzystał nadrzędnie układ chronologiczny, który w opinii recenzenta pozwolił ująć wszystkie etapy rozwoju piłki nożnej w regionie częstochowskim. Z tego założenia nieco wyłamuje się tylko rozdział I, odsłaniający początki piłki nożnej na świecie i w Polsce. Co ciekawe, takiego zabiegu z nakreślonym zarysem ogólnego tła historycznego Autor nie zastosował w odniesieniu do okresu po 1918 roku. Zapewne uznał, że światowe trendy i polskie wpływy w regionie były wówczas największe

i godne odnotowania. Analizując strukturę pracy możemy wyodrębnić w niej wszystkie niezbędne elementy: wstęp, sześć rozdziałów głównych, zakończenie, aneksy, bibliografię, streszczenie w języku polskim i angielskim oraz wykaz skrótów i indeks nazwisk. Proporcje w zakresie objętości pomiędzy poszczególnymi rozdziałami zostały zachowane, jedynie dwa pierwsze rozdziały są wyraźnie mniejsze.

Pracę rozpoczyna obszerny wstęp o charakterze metodologicznym (s. 4-12). Autor umiejętnie wprowadził w nim czytelnika w istotę problemu, czyli rozwój piłki nożnej w tytułowym regionie, podając cel (...*przedstawienie sportu piłki nożnej w regionie częstochowskim w latach 1906-2016*), wynikający z niego problem badawczy (*Jaka była geneza i jak kształtował się sport piłki nożnej w regionie częstochowskim w latach 1906-2016.*) oraz szczegółowe pytania badawcze. Zwięźle uzasadnił cezury czasowe, a także skrupulatnie wyjaśnił ramy terytorialne, w tym tożsamość tytułowego regionu. Wyczerpująco zaprezentował i ocenił stan badań, z którego wyprowadził kluczowy postulat (*Brakuje pracy, która kompleksowo ukazywałaby genezę i kształtowanie piłki nożnej w regionie częstochowskim na przestrzeni lat, jak to ma miejsce w innych regionach. Stan badań w sposób wyraźny wskazuje na potrzebę opracowania, które wypełni lukę w historiografii piłki nożnej w Polsce – odnoszące się do dziejów piłki nożnej w regionie częstochowskim w latach 1906-2016*). Następnie skrętnie wymienił i ocenił wykorzystany materiał źródłowy oraz podał zastosowane metody badawcze. W dalszej części wyjaśnił zastosowaną konstrukcję i zapowiedział treść poszczególnych rozdziałów. Wstęp spełnia zatem swoją rolę i właściwie wprowadza czytelnika do opisowej części pracy. Tworzy dobrą podstawę metodologiczną do dalszych rozważań i pozytywnie świadczy o przygotowaniu historycznym Autora.

W rozdziale I (Z dziejów światowej i polskiej piłki nożnej do 1918 roku) znajdujemy genezę tej dyscypliny na świecie i na ziemiach polskich pod zaborami. Rozdział posiada formę kompilacyjną i wydaje się potrzebny jako wprowadzenie do dalszych rozważań. Autor mógł podzielić treść na dwa oddzielne podrozdziały dotyczące piłki nożnej jako zjawiska globalnego (pierwszy) i w skali ziem polskich (drugi). Pragnę zauważyć, że jeżeli ukazujemy problem o zasięgu światowym, to warto wykorzystać również niezwykle bogatą literaturę obcojęzyczną, zwłaszcza z kolebki futbolu. Tymczasem Autor posiłkował się wyłącznie publikacjami wydanymi w Polsce oraz zagranicznymi materiałami internetowymi. Wbrew tytułowej cezurze końcowej 1918 roku znacznie wyszedł poza jej ramy. Ostatnia odnotowana data dotyczy bowiem mistrzostw świata w 1950 roku (s. 16).

Rozdział II (Początki rozwoju piłki nożnej w Częstochowie w latach 1906-1918), najkrótszy w całej pracy, budzi szczególne zaciekawienie, gdyż sięga do jej źródeł w Częstochowie – kolebce tej dyscypliny w regionie w dobie zaboru rosyjskiego. Piłkę nożną ukazuje na tle budzenia się ruchu sportowego w mieście pod Jasną Górą. Na podstawie źródeł prasowych, wspomnień i opracowań Autor wydobył nieznane dotąd fakty z pionierskiego okresu, przybliżył niepowtarzalny klimat rodzącego się sportu, wymienił pierwsze drużyny i prekursorów tej gry, odnotował najstarsze wyniki. Ukazał trudne, niemal romantyczne początki, które wcześniej w zasadzie nie były znane w literaturze historycznej i tylko sporadycznie wzmiankowane. Zastanawiający jest brak źródeł archiwalnych, które zapewne powstały, lecz prawdopodobnie nie zachowały się do dzisiaj. Może należałoby o tym wspomnieć we wstępie lub stosownym przypisie tytułem wyjaśnienia.

W rozdziale III (Piłka nożna w regionie częstochowskim w dobie II Rzeczypospolitej oraz w okresie okupacji niemieckiej), najobszerniejszym w całej pracy, przedstawiono częstochowską piłkę nożną, odrodzoną na fali entuzjazmu w niepodległej Polsce oraz w konspiracyjnej odsłonie podczas okupacji nazistowskiej. Walorem rozdziału są szeroko ujęte podstawy organizacyjno-prawne, materialne, kadrowe i stowarzyszeniowe, nakreślone interesująco i wyczerpująco. Na tym tle zostało ujęte współzawodnictwo sportowe. Powstał ciekawy i pełny obraz burzliwego rozwoju piłki nożnej w regionie, w entuzjastycznym – jak niekiedy określałam – etapie dziejów tej dyscypliny. Smutnym epilogiem pozostał trafny opis heroicznej postawy piłkarzy podczas wojny i losów piłki nożnej w sportowym podziemiu, wbrew stale grożącemu niebezpieczeństwu ze strony okupanta. Godny podkreślenia jest odważny fragment dotyczący aktywności piłkarskiej agresorów – stacjonujących w regionie Niemców, otoczony infamią i bardzo rzadko podejmowany przez polskich autorów.

W rozdziale IV (Piłkarstwo w regionie częstochowskim w latach 1945-1975) Autor dokonał analizy odbudowy i powojennego rozwoju futbolu w regionie w warunkach ustrojowych Polski Ludowej, do reformy administracyjnej w 1975 roku. Przedstawił kilka faz kształtowania się sportu w uwarunkowaniach społeczno-politycznych totalitarnego państwa i jego roli w społeczeństwie. Z dużym zapałem, podobnie jak w odniesieniu do okresu międzywojennego, określił strukturę organizacyjną oraz bazę materialną, kadrową, a na tym tle omówił rozległy system rozgrywek regionalnych (w ramach okręgu i podokręgu) oraz udział najlepszych drużyn we współzawodnictwie ogólnopolskim. Z narracji przebija mnogość starannie uporządkowanych faktów, które wzbogaciły analizę dynamicznego okresu rozwoju piłki nożnej, a także celna refleksja o dorobku tego kontrowersyjnego etapu, generalnie

pozytywnego, dla sportu w najnowszych dziejach Polski. Dotyczyło to również upowszechnienia piłki nożnej w omawianym regionie, zwłaszcza w środowisku wiejskim i małomiasteczkowym.

Rozdział V (Organizacja piłki nożnej w województwie częstochowskim w latach 1975-1998) obejmuje najlepiej poznany i utrwalony w piśmiennictwie okres dziejów częstochowskiej kultury fizycznej, która doczekała się wcześniej wartościowej pracy i książki dra Daniela Bakoty. Autor przedstawił specyfikę województwa i pełne spektrum tytułowej dyscypliny w jego granicach na przełomie Polski Ludowej i Trzeciej Rzeczypospolitej. Znacząco poszerzył dotychczasowe ustalenia. Znajdujemy w nim pełny zapis dziejów częstochowskiej piłki nożnej ukazany, jak w poprzednich rozdziałach, w perspektywie wszystkich uwarunkowań, także wojewódzkich. K. Kościański dostrzegł i ciekawie ukazał nowe aspekty tej gry, popularyzowanej w środowisku akademickim i szkolnym. Mylący dla czytelnika jest jednak tytuł podrozdziału 5.2 (Piłka nożna w organizacjach pozaszkolnych), w istocie dotyczący tylko osiągnięć w kategoriach młodzieżowych klubu Raków, a w mniejszym stopniu UKS Gol i Skra. Zmianę można rozważyć w przyszłości, w przypadku opublikowania pracy.

W ostatnim, VI rozdziale (Piłkarstwo w regionie częstochowskim w latach 1999-2016) został zaprezentowany w podobnym schemacie (efekt układu chronologicznego) najnowszy etap w rozwoju piłki nożnej w omawianym regionie. Można dyskutować z cezurą końcową, tożsamą dla całej pracy, a w konsekwencji krótki dystans czasowy dzielący nas od omawianych wydarzeń. Jak w poprzednich częściach Autor dokonał zbliżonej, gruntownej charakterystyki ostatniego okresu w ponad stuletnich dziejach częstochowskiego piłkarstwa. Kończącym akordem jest godna zauważenia piłka nożna kobiet – efekt wieloletniego procesu emancypacji w sporcie, która w wydaniu piłkarskim na ziemię częstochowską dotarła na przełomie XX i XXI wieku. Autor pisząc o tym nie podaje jednak dlaczego tak się stało – był to przypadek, czy efekt dłuższego procesu, że tak późno, dopiero po niemal stu latach kobiety zaczęły uprawiać w regionie tę widowiskową grę?

Pracę wieńczy interesujące i syntetyczne zakończenie. Autor powrócił w nim do głównych wątków. Zwięzłe i trafnie podsumował tytułowe zjawisko rozwoju piłki nożnej w regionie. Zebrał ogólne spostrzeżenia, bazujące na cząstkowej ocenie zawartej w każdym z rozdziałów, puentując: *Reasumując należy stwierdzić, że w latach 1906-2016 nastąpił rozwój piłki nożnej w regionie. Kluby sportowe – z regionu częstochowskiego – wniosły istotny wkład w podniesienie poziomu sportowej piłki nożnej w Polsce, zwłaszcza w odniesieniu do piłki nożnej kobiet.* W pamięć zapadają wyważone i krytyczne wnioski końcowe Autora, zasadnie

łącznie liczne uwarunkowania zewnętrzne (ustrojowe, polityczne, społeczne, kulturowe, ekonomiczne) i wewnętrzne (prawne, organizacyjne, kadrowe, materialne, finansowe) z wynikami sportowymi.

Ocenę pracy należy poszerzyć o ważny atrybut tekstu w postaci przypisów dolnych. Ogółem Autor zastosował 1253 odnośniki, w większości dokumentacyjno-źródłowe, ale również rzeczowe. Te ostatnie zostały sporządzone bardzo starannie i zawierają szczegółowe informacje i niezbędne wyjaśnienia. Pozwoliło to osiągnąć efekt spójności z tekstem, z którym tworzą harmonijną całość i pomimo znaczącej liczby nie zakłócają narracji – wręcz przeciwnie – wzbogacają opis, zawierając wiele cennych informacji szczegółowych. Przypisy pozytywnie świadczą o trudzie Autora i potwierdzają zaawansowany warsztat naukowy.

Praca powstała w oparciu o szeroką bazę źródłową, co potwierdza zamieszczona bibliografia. Została starannie zestawiona i obrazuje trud Autora włożony w pozyskaniu niezbędnych źródeł i opracowań. Posiada układ typowy dla rozpraw historycznych, prawidłowo dzieląc się na źródła i literaturę, a w porządku wewnętrznym: źródła archiwalne, źródła drukowane (druki urzędowe i normatywne, prasa i czasopisma, kroniki i księgi pamiątkowe, filmografia), relacje, publikacje, prace niepublikowane (doktorskie, magisterskie, licencjackie, końcowe). Słowniki. Na podkreślenie zasługuje wykorzystanych materiałów archiwalnych, pochodzących z trzech placówek oraz zbiorów prywatnych. Za wartościowe należy uznać liczne źródła drukowane i prasowe. Autor wykorzystał i zestawiał 14 tytułów prasy z lat 1906-2016, łącznie 300 roczników. W drugiej części bibliografii, zgodnie z obowiązującymi zasadami, zostały zamieszczone wykorzystane opracowania, określone tutaj jako literatura, szkoda, że bez klasycznego podziału na prace zwarte, artykuły naukowe i rozdziały w monografiach, w łącznej liczbie 329 pozycji. W tym miejscu rodzi się pytanie o nieobecne w pracy Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Autor o nim nie wspomina, czy może kwerendował i nie dotarł do poszukiwanych materiałów, czy też pominął. Patrząc generalnie, zarówno tekst pracy, jak również korespondujące z nim przypisy oraz bibliografia pozytywnie odzwierciedlają kunszt historyczny Autora. Świadczą o wykorzystanej bazie oraz staranności i rzetelności w kwerendzie licznych zespołów akt. druków, roczników prasy, a także w analizie opracowań.

Za tekstem znajdują się obszerne aneksy (s. 305-359), związane z nim tematyczne oraz podnoszące atrakcyjność i walor poznawczy pracy. Należą do nich unikalne fotografie – 12, plakaty – 6, legitymacje członkowskie – 5, dokumenty – 5. Znaczna część tych materiałów została opublikowana po raz pierwszy, co podnosi ich wartość. Podobną rolę spełniają tabele, które również powędrowały do aneksu w imponującej liczbie 71 tabel końcowych rozgrywek.

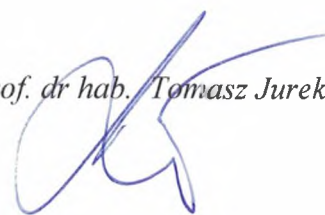
W nawiązaniu do aneksów można stwierdzić, że Autor mógł tam (ewentualnie w przypisach) zamieścić inne szczegółowe informacje znajdujące się w tekście, np. składy drużyn i mniej znaczące wyniki. Niektóre są zbyt drobiazgowo i nie sprzyjają lekturze.

Z pozycji recenzenta odnotowuję ponadto, iż wspomniane już wcześniej, a zamieszczone na końcu elementy ułatwiają korzystanie z pracy. Należą do nich przydatne streszczenia w języku polskim i angielskim, wykaz skrótów oraz niedoceniany, ale bardzo pożyteczny, indeks nazwisk, zwłaszcza dla okazjonalnego i wybiórczego czytelnika.

W konkluzji pragnę stwierdzić, że praca doktorska mgr. Krzysztofa Kościańskiego wnosi nowe treści i ustalenia do historiografii kultury fizycznej w Polsce. Stanowi cenny wkład w poznanie pełnych dziejów piłki nożnej – najpopularniejszej w regionie dyscypliny. Autor podjął się zadania niełatwego, w dużym stopniu pionierskiego, godnego wysokiego warsztatu badawczego i systematyczności. Ocena całej dysertacji wypada pozytywnie, zarówno pod względem merytorycznym i metodologicznym. Poszerza ona naszą wiedzę o nowe ustalenia i niejako wydobywa z przeszłości mało znane lub wręcz zapomniane fakty, zwłaszcza z pierwszego okresu dziejów piłki nożnej w regionie częstochowskim w I połowie XX wieku. Recenzowana praca w całości spełnia zatem wszystkie kryteria metodologiczne i merytoryczne opracowania historycznego z zakresu nauk o kulturze fizycznej.

Zarówno recenzowana praca doktorska oraz znany w środowisku historii wychowania fizycznego i sportu dotychczasowy dorobek Doktoranta sprawiają, iż w końcowej ocenie recenzenta w pełni zasługuje on na uzyskanie stopnia naukowego doktora. Zgłaszam zatem z przekonaniem formalny wniosek do Przewodniczącej i Rady Naukowej Instytutu Nauk o Kulturze Fizycznej Uniwersytetu Szczecińskiego o dopuszczenie mgr. Krzysztofa Kościańskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. dr hab. Tomasz Jurek

Gorzów Wlkp. 29.08.2023 r.